

ΠΑΥΛΟΥ ΓΚΙΚΑ

**ΕΛΕΓΧΟΣ
ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ
ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΥ**

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΣΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ", Α. Ε.
1933

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ν. Π. Λ. 1593

ΠΑΥΛΟΥ ΓΚΙΚΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ

ΤΟΥ

ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΙΣ: "ΠΥΡΣΟΥ", Α. Ε.
ΙΕΡΑ ΟΔΟΣ 61
1933

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΚΟΠΟΣ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο σήμερα πὸς παντοῦ ἡ Ἀντίδραση κέρδισε ἔδαφος. Κάτι περισσότερο: δὲν ἐμφανίζεται πιά σκεπασμένη, μὰ ἐπιθετική. Σὲ κάθε χώρα παίρνει ξεχωριστὴ μορφή, κι' ὁ γενικὸς ἀέρας τοῦ ἐθνικισμοῦ χρησιμεύει στὴν καθεμιὰ γιὰ ἀμυντικὸ πρόσχημα—καὶ ἀφορμὴ γιὰ γενικώτερην ἀντίδραση: γιὰτὶ ὅλα ἀνάγονται στὸ ἔθνος καὶ τὴν ὑγεία του. Σὲ κάθε χώρα οἱ δημοκρατικοὶ (¹) ἔχουν διαφορετικὲς ἐκδηλώσεις ν' ἀντιμετωπίσουν, ἰδίως πολιτικά. Γιατὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη καὶ ἡ κοινωνικὴ σύνθεση διαφέρουν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, καὶ τὸ ταξικὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς ζωῆς εἶναι διαφορετικὸ, ὥστε οἱ πολιτικοὶ σχηματισμοὶ νὰ μὴν εἶναι παρόμοιοι. Τὸ ζήτημα τῆς ἀποτελεσματικῆς καταπολέμησης τῶν ἀντιδράσεων στὸ πολιτικὸ πεδίο, μὲ τὶς ὀργανώσεις καὶ τὶς συνεργασίες ποὺ χρειάζονται, ὅπως καὶ σὲ κάθε ὁμαδικὴ δράση, ἔστω διανοητικὴ, δὲν εἶναι ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Εἶναι θέμα εἰδικό, τοπικό.

Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι γενικώτερο, γιὰτὶ ἀφορᾷ ὅλους τοὺς διανοουμένους καὶ ὅλα τὰ ἔθνη, εἶναι ἡ πνευματικὴ μορφή τῆς ἀντίδρασης, δηλαδὴ τὰ πνευματικὰ ὀχυρώματά της. Νὰ ἐννοηθῆ καλά: δὲν πρόκειται νὰ συζητήσουμε ἰδέες ἢ ἀκόμη νὰ λάβουμε μέρος σὲ μιὰ συζήτηση ποὺ ἔγινε τελευταῖα (Κ. Τσάτσου—Δ. Γληνοῦ) κατὰ πόσον οἱ ἰδεαλιστικὲς διδασκαλίες σχετίζον-

(¹) Ἔτσι ὀνομάζω ὄχι τοὺς ὁπαδοὺς μιᾶς πολιτειακῆς μορφῆς ἢ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, μὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς κοινωνικῆς προόδου.

ται ἢ ὄχι μὲ τὸ σημερινὸ κοινωνικὸ καθεστῶς. Πρόκειται μόνο ἐδῶ γιὰ τὰ *ιδεαλιστικὰ ἐπιχειρήματα* ποὺ μεταχειρίζεται ἡ ἀντίδραση (ἢ ποὺ τῆς δίνουν) γιὰ ἄμεση—συχνότερα ἔμμεση—ὑπεράσπιση τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ὁ τίτλος τοῦ φυλλαδίου μου αὐτὸ μόνο σημαίνει.

Πραγματικὰ παρατηρεῖται τοῦτο τὸ φαινόμενο τελευταῖα, ὡς ἔσχατη μορφή τῆς αὐτοσυντήρησης τοῦ καπιταλισμοῦ. Μετάβαση ἀπὸ τὴ ντροπιασμένη ἄμυνα ἐνὸς οἰκονομικοῦ συστήματος ποὺ κατακρίνεται ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές, πρὸς τὴν ἀπροκάλυπτη ἐπίθεση ἐναντίον στὴν ἄκρα ἀριστερὰ τῶν κριτῶν καὶ ἐχθρῶν του. Ὁχι ὁμως πιά στὸ οἰκονομικὸ πεδίο μὰ στὸ πεδίο τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ τὸ σημερινὸ καθεστῶς ἀντιπροσωπεύει καὶ ποὺ ἡ ἀντικατάστασή του κινδυνεύει νὰ ἐξολοθρεύῃ. Αὐτὸ κάνει ὁ Χίτλερ καὶ οἱ ὑπηρέτες του στὴ Γερμανία. Παρουσιάζουν τὰ δεινὰ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος ὡς ἀποτελέσματα τῆς διάδοσης τῆς κριτικῆς τοῦ ἢ τῆς προπαγάντας γιὰ μιὰν ἀντίθετη ἰδεολογία. «Εἶστε ἄνεργοι. Φταίει ὁ Μαρξισμὸς. Καὶ φταίει ὄχι γιὰτὶ προκάλεσε τὴν κρίση καὶ τὸν κλονισμὸ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ μηχανισμοῦ, μὰ γιὰτὶ διδάσκει τὸν ἱστορικὸ ὕλισμὸ καὶ τὸν διεθνισμό. Κατὰ τοῦτο ὁ κομμουνισμὸς παύει νὰναι ἐπικίνδυνος κριτικὸς καὶ γίνεται ἄμεσος ἐχθρὸς τοῦ... πολιτισμοῦ».

Ὁ καθένας ἔχει τὴν ἀντίδραση ποὺ τοῦ ἀρμόζει καὶ τοὺς ὠραίους Ἀδόλφους ποὺ μπορεῖ. Κι' ἀφοῦ εἶπαμε πὼς δὲ θὰ μιλήσουμε γιὰ πολιτικὴ, ἄς περιοριστοῦμε νὰ σημειώσουμε πὼς ἔχουμε κι' ἐμεῖς... *ιδεαλισμό*. Ἔχουμε κ' ἐμεῖς ἀνθρώπους, ποὺ ἀντὶ γιὰ εἰδυλλιακὴ περιγραφή τῶν θεσμῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ κα-

θεστώτος, ἐπιχειροῦν καθημερινὴ βίαιη πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐμφανίστηκε καὶ ἡ λέξις ἀντικομμουνισμός· τὴν ἐπισημοποίησε μιὰ ὀργάνωσις ἀσήμαντων ἀνθρώπων, μὰ εἶναι κατάλληλη νὰ ἐκφράσῃ ὀλόκληρη μιὰ κίνησις μερικῶν διανοουμένων καὶ μερικῶν ἄλλων, ποὺ ἢ ἀποστολὴ τους εἶναι νὰ μᾶς βάζουν μπρὸς στὸ δίλημμα: "Ἡ συντήρησις — πολιτισμὸς ἢ ἐπανάστασις — βαρβαρότητα. Θ' ἀποδείξουμε πὼς τὸ δίλημμα αὐτὸ δὲν ὑπάρχει. Εἶναι ψεύτικο, ὅπως καὶ ὀλόκληρη ἡ ἐπιχειρηματολογία τῆς ἀντίδρασης. Γιατὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ὅχι μόνο δὲ μπορεῖ νὰ βρεθῇ τίποτα ποὺ νὰ συνηγορῇ γιὰ τὴν ἀντίδρασις στὴν πρόοδο καὶ τὴ διατήρησις τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστώτος — μὰ τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς.

Ἡ συζήτησις πάνω στὶς καθαρὰ οἰκονομικὰς δυνατότητες εἶναι ξεχωριστὴ ὑπόθεσις. Δικὸς μου σκοπὸς εἶναι ἡ ὑπομονετικὴ ἀνασκευὴ τῶν ἰσχυρισμῶν τῶν διαφορετικῶν στὴν ἐκδήλωσις καὶ ὁμοίων στὴν ἀποτελεσματικότητά παραγόντων τοῦ ἰδεαλιστικοῦ ἀντικομμουνισμοῦ. Δὲν τοὺς θεωρῶ ἀντιπάλους ἐνὸς ὁρισμένου συστήματος ποὺ ὑποθετικὰ ὑποστηρίζω. Μὲς σ' ὅλην αὐτὴ τὴν ἐργασία ὁ σοσιαλισμὸς ἀναφέρεται κι' ἀναπτύσσεται ἀρνητικὰ, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ παρέχει ψεύτικα ἐπιχειρήματα στὴν ἀντίδρασις. Ἡ ἔκθεσις ἢ ὑπεράσπισις τῶν σοσιαλιστικῶν διδασκαλιῶν δὲν εἶναι ἀντικείμενο τοῦ φυλλαδίου μου. Ἐπίσης λείπει ἀπ' αὐτὸ σχεδὸν κάθε θεωρητικὴ συζήτησις, γιατί μιλοῦμε γιὰ ἠθικὰς ἀξίες καὶ ὅχι γιὰ φιλοσοφικὰς ἀπόψεις. Πάνω σ' αὐτὴ τὴν βάση θεωρῶ τοὺς ἰδεαλιστικοὺς προμάχους τοῦ πολιτισμοῦ ἐχθροὺς τῆς κοινωνικῆς προόδου, γιατί συνεργάζονται — θεληματικὰ ἢ ἄθελα — στὴ

διάδοση μιᾶς νοοτροπίας πού ὀδηγεῖ κατ' εὐθείαν
στή μόνη μορφή βαρβαρότητας ἀπ' τήν ὁποία κινδυ-
νεύουμε: τόν πολύμορφο φασισμό, πού ἐμφανίζεται σά
βάνανσος σωτήρας τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Νομίζω πὼς
ἐναντίον αὐτῆς τῆς νοοτροπίας ὁ ἀγῶνας εἶναι πιά
ἀπαραίτητος.

ΤΟ ΤΡΟΠΑΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Θὰ ξεκαθαρίσουμε λοιπόν, μὲ τὴν ἀπαραίτητη συντομία, τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Πολιτισμὸν λέγοντας ἐννοοῦμε, σὲ μιὰ δεδομένη ἱστορικῇ στιγμῇ, τὰ ἀποχτήματά μας, ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἀνθρώπινη ἐσωτερικὴ καλλιέργεια καὶ τὴν πρόοδο στὴν κατάχτησιν τῶν ἐξωτερικῶν δυνάμεων. Καὶ περιλαμβάνομε βέβαια στὴ λέξιν πολιτισμὸς, θέλοντας καὶ μὴ, τὰ ἀποχτήματά μας, ἀπ' τὴν πρώτη μέρα ποὺ ὑπῆρξε ἀνθρωπότητα. Ὡστε, κατὰ τοῦτο, μιὰ δεδομένη κοινωνικὴ μορφή μπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς πὼς ἀντιπροσωπεύει τὸν πολιτισμὸν τῶν αἰώνων, δηλαδὴ τὴν πνευματικὴν καὶ τεχνικὴν κληρονομίαν τους. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πὼς μὲ τὴν λέξιν πολιτισμὸς—ἀκριβῶς ἄλλως τε γιὰτὶ προσθέτομε τοὺς αἰῶνες—ἐννοοῦμε κίνηση, ἐξέλιξιν, ἱστορίαν. Ἐπομένως ἔχουμε ὑπ' ὄψει πὼς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἢ ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ἔφερε τὴν ἀλληλοδιαδοχὴν πολλῶν κοινωνικῶν μορφῶν ποὺ ἢ καθεμίαν τους ἀντιπροσώπευε τις ὑλικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξιώσεις τῆς δεδομένης ἱστορικῆς στιγμῆς. Καὶ ἡ ἱστορία δέχεται στὶς σελίδες τῆς τὴν μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τις κοινωνικὲς μορφές, τις ὑλικὲς καὶ τις ἠθικὲς ἀξίες, μαραμένους, ἄχρηστες πιά, καὶ καταραμένους ἀπ' τὰ κοινωνικὰ στρώματα ποὺ ἔπασχαν ἀπ' τὴν πίεσιν τῆς ὑλικῆς ἐκδήλωσιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς. Θεσμοὶ ἀνατρέπονται γιὰτὶ ἔρχονται σὲ ἀντίφασιν μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ

τὴν πρόοδο τῆς ἀντίληψης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ὄχι μόνον αὐτό. Μὰ παρατηρεῖται καὶ τὸ φαινόμενο πὼς ἔννοιες θεωρούμενες αὐτὴ τῇ στιγμῇ στοιχειώδεις, πράγματα ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βᾶση τῆς συνείδησής μας, ἄλλοι σὲ ἄλλες ἐποχές, οἱ καλύτεροι, οἱ κορυφῆς δὲν τὶς εἶχαν κἂν συζητήσει, δὲν τὶς εἶχαν κἂν θέσει ὡς προβλήματα. Ἡ ἔννοια τῆς δουλείας δὲν ἐνόησε οὔτε τοὺς μεγαλύτερους στὴν Ἀρχαιότητα. Καὶ ὁ Μονταίνιος, ὁ Πασκάλ, «τὰ πρὸ ἐλεύθερα πνεύματα ποὺ ἔζησαν ποτὲ» (1), οὔτε κἂν ὑποπτεύθηκάν τὴν ἔννοια τῆς πολιτικῆς ἰσότητος πού, μετὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, εἶναι κοινὸ χτῆμα τῆς πολιτικῆς συνείδησης τῶν Ἐθνῶν. Καὶ σ' αὐτὴ τῇ γενικῇ ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ κάθε ἐποχὴ πρόστεσε τὴν εἰσφορά της, σιγὰ—σιγὰ, ἢ καὶ μὲς σὲ ἄγριες ὥρες, κ' ἡ ἔννοια μένει ἢ ἴδια, μὰ τὸ περιεχόμενο ἐξελίσσεται, κ' ὁ πολιτισμὸς προοδεύει, μὰ οἱ πολιτισμοὶ πεθαίνουν, πεθαίνουν ὡς ἐγκόσμοι θεσμοί, ὡς ἄμεσοι κανόνες ζωῆς, ἐνῶ μένουν ὡς πνευματικὴ κληρονομία. «Ἡ ἄβυσσο τῆς ἱστορίας εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη γιὰ ὅλον τὸν κόσμον» (2). Ὅποιος δὲν ξεχνᾷ αὐτὲς τὶς στοιχειώδεις ἀλήθειες, καταλαβαίνει πὼς ὁ ἀντικομμουνισμὸς κάνει ἐδῶ μιὰ παρεξήγηση ὅταν δὲν εἶναι ἐσκεμμένη σύγχυση μὲ δυὸ ἐκδηλώσεις.

Πρῶτα—πρῶτα εἶναι βέβαιον πὼς κάθε κοινωνικὴ μορφή, κάθε κοινωνικὴ τάξη ποὺ κυριαρχεῖ μὲς σ'

(1) Léon Blum, *Les Idées politiques de Stendhal*, "Marianne", 25 Ἰαν. 1933. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο δὲ γράφηκε μὲ ἀξιώσεις ἐξαντλητικῆς διατριβῆς. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν περιέχει βιβλιογραφικὰς ὑποδείξεις γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ θίγει.

(2) P. Valéry, *Variété*, I, 1924.

αὐτή, προσφέρει στὸν πολιτισμό, προσθέτει στὴν πρόοδο τῆς ὑλικῆς ζωῆς, στὴν προαγωγή τοῦ ἀνθρώπου, στὴν Ἐπιστήμη, στὴν Τέχνη. Κι ὅσο πιὸ μακρὰ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς τόσο πιὸ πολὺ τὰ ἐλαττώματα ἀπομακρύνονται ἀπ' τὴ μνήμη. Ὑπάρχουν λίγες στιγμὲς μετὰ τὴν πτώση τῆς ἢ κατὰ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πτώση τῆς, ποὺ ἢ πολεμικὴ κι' ὁ πόνος τῶν καταπιεζομένων κάνουν ὥστε ν' ἀποσιωπῶνται οἱ ὑπηρεσίαι ποὺ πρόσφερε στὸν πολιτισμό, μὰ ἀργὰ ἢ γρήγορα ἡ ἱστορικὴ μνήμη τὶς συγκρατεῖ. Ἡ σημασία τῆς εἰσφορᾶς τῆς ἀστικῆς τάξης στὴ πρόοδο, τῆς ἀνανέωσης θεσμῶν καὶ μεθόδων, τῆς αὔξησής τῆς παραγωγικότητας, γενικὰ τῆς ὄψης ποὺ ἔδωκε στὴν ἀνθρωπότητα, ὅχι μόνο δὲν ἔγινε προσπάθεια νὰ ἐλαττωθῇ, μὰ γράφηκε, ὑμνήθηκε πῆγα νὰ πῶ, πρὸ παντὸς ἀπὸ κείνους ποὺ πολέμησαν τὴ βασιλεία τῆς καὶ προεῖπαν τὸ τέλος τῆς. Ὁ Σαῖν—Σιμόν, ὁ Φουριέ, ὁ Μάρξ, ὁ Ζωρές, τόσοι καὶ τόσοι ἔχουν περιγράψει τόσο ζωηρὰ τὴ συμβολὴ τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας. Μὰ αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄγνοια τοῦ ἱστορικοῦ Νόμου ἢ (ἂν θέλετε νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὴ λέξη νόμος ποὺ προκαλεῖ ἓνα περιττὸ εἶδος συζήτησης αὐτὴ τὴ στιγμή, φιλοσοφική), τὴν ἄγνοια τῶν δεδομένων ἐκείνων ποὺ παρουσιάζουν τὴν κεφαλαιοκρατικὴν ἀρχὴ ὅχι πιά ὡς ἀνώφελη, μὰ ὡς βλαβερή, αἰτία τῆς οικονομικῆς ἀναρχίας ἀπ' τὴν ὁποία πάσχουν ὅλοι. Τὸ ὅτι πρόσφερε, τὸ ὅτι ὠφέλησε, δὲν τῆς ἐξασφαλίζει τὴν ἀποφυγὴ τοῦ τέλους ποὺ οἱ ἴδιαι τῆς ἀντιφάσεις φέρνουν. Τὸ ὅτι κανεῖς ἦταν νέος δὲν τοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἀθανασία. Τὸ ὅτι ἦταν γερὸς ἀθλητῆς δὲν τοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἀέναη νίκη. Τὰ γερατειὰ κι' ὁ θάνατος εἶναι μὲς στοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ. Μο-

νάχα πού οί ὑπερασπιστῆς τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος σβύνουν τοὺς αἰῶνες — πού ἐπικαλοῦνται — γιά νά προκαλέσουν τή σύγχυση τοῦ πολιτισμοῦ μέ μιὰ τάξη, τήν ἀστική. Ὁ Ζωρὲς τὸ ἔλεγε: «Ἐξομοιώνοντας τὸν ἑαυτό της μέ τίς ἀφθαρτες καὶ καλές δυνάμεις, τῶν ὁποίων εἶναι ὄργανο περαστικὸ καὶ συχνὰ ἀδέξιο, ἡ ἀστική τάξη νομίζει πὼς εἶναι αἰώνια καὶ ἀναγκαία σὰν αὐτὲς»⁽³⁾.

Δεύτερον, περιορίζοντας ἀπότομα καὶ αὐθαίρετα τή συζήτηση σὲ μόνο τὸ πεδίο τῶν «πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιῶν πού δημιούργησεν ἐργασία αἰώνων»⁽⁴⁾, παίρνουν κι' αὐτὲς, ὅλες μαζί, ὡς διαφυλασσόμενες καὶ κηδεμονευόμενος ἀπ' τὸ σημερινὸ καθεστῶς, καὶ — ἐπειδὴ... κινδυνεύουν ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους του — ἀντικείμενο προστασίας. Αὐτὴ ἡ δεύτερη σύγχυση ἀποτελεῖ πιά στραβόπάτημα. Ἀξίες πού δημιούργησαν αἰῶνες κινδυνεύουν γιά μιὰ στιγμή, ἐπειδὴ κινδυνεύει (ὄχι ἀπὸ ἐχθρούς μὰ ἀπ' τὴν ἴδια του λειτουργία) ἓνα οἰκονομικὸ καθεστῶς! Γι' αὐτὸ εἶχαν ἐργασθῆ οἱ αἰῶνες! Κ' εἶχαν ἐργασθῆ εἰρηνικὰ καὶ ἤρεμα, ἐσκεμμένα καὶ συντηρητικὰ, ὥστε ἐντωμεταξὺ νὰ μὴ κινδυνέψουν! Κ' ἡ ἱστορία σβύνει. Ὁ Παρθενώνας, ἡ Παναγία τοῦ Παρισιοῦ, ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μαρινέτι ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν εἰρηνικὴ διαδοχὴ τόσων αἰώνων. Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὁ Παρθενώνας χτίστηκε μέ τὴ βοήθεια τῶν δούλων, ἡ Παναγία μέ τὴ δουλειὰ τεχνιτῶν κι' ὁ πύργος τοῦ Ἄϊφφελ μέ ἡμερομίσθιους ἐργάτες. Δὲν ἔχει σημασία ἂν μετὰ τοὺς

(3) Jaurès, L'Armée Nouvelle, Κεφ. X, 2. Θ' ἀναφέρω ἴσως ἐδῶ ἀρκετὰ ταχτικά τὸ ὄνομα τοῦ Ζωρὲς. Γιὰ τὸν προσεχτικὸ μελετητὴ τῶν σοσιαλιστικῶν διδασκαλιῶν, ὁ Ζωρὲς ἀντιπροσωπεύει τὴν πρὶν πλατεία σύλληψη ἐκφράζει τὴν οὐσία τοῦ σοσιαλισμοῦ πού εἶχε ὡς βάση τὸ Μαρξισμό.

(4) Σ. Μελάς «Ε. Βῆμα» 27/3/33.

«ώραιοις χρόνοις» τοῦ Περικλῆ καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἤρθεν ὁ Χριστιανισμὸς - ὁ Ἄριστοτέλης, ὁ Νέρωνας καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι... δικοὶ μας. Δὲν ἔχει σημασία ἂν οἱ λέξεις Μεσαίωνας καὶ Ἀναγέννηση ἔχουν κάποιο νόημα, θυμίζουσι ὀλόκληρες ἱστορικὲς ἐποχάς, διαφοροετικὲς, πολέμιες. Ὁ Ἅγιος Θωμᾶς καὶ ὁ Ἐρασμος εἶναι καὶ οἱ δύο δικοὶ μας. Δὲν ἔχει σημασία ἂν ἤρθε κάποια θύελλα στά τέλη τοῦ XVIII^{ου} αἰῶνα ποῦ σάρωσε ὅλες τὶς ἀξίες ποῦ ἐπικρατοῦσαν, τὰ προνόμια, τὴν Ἐκκλησία—καὶ ὁ Λουδοβῆκος XIV^{ος} καὶ ὁ Βολταῖρος, μὰ καὶ ὁ Πάπας εἶναι δικοὶ μας. Καὶ οἱ πόλεμοι καὶ οἱ ἐπιδρομὲς καὶ οἱ ἐπαναστάσεις ποῦ πέρασαν ὅλα δικὰ μας, ὅλα ἀγαθὰ, ὅλα ὑπὲρ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν μας, ὅλα ἤρεμα. Μὲ τούτη δῶ τὴν κομμουνιστικὴ «βαρβαρότητα» τί κάνουμε ποῦ θὰ τ'ἀνατρέψη ὅλα...

Ὁχι δά! Τὰ περασμένα δὲν τὰ συζητοῦν μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ εἶναι περασμένα. Γιὰτὶ ξέρουν πολὺ καλὰ πὼς ὅλα τὰ ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀναστατώματα τοῦ παρελθόντος δὲν εἶχαν καθόλου τὴν ἴδια μορφή. Ξέρουν πολὺ καλὰ πὼς καὶ τὸ ἀστικὸ καθεστὼς ἔχει κάποιο ἱστορικὸ ὄριο πρὸς τὸ παρελθόν, πὼς σὲ κάθε ἐπανάσταση σὲ κάθε μεταβολὴ ὁ πολιτισμὸς ὄχι μόνο δὲν ἔπαυε τίποτα ἀπὸ τὶς ἀλλαγὰς μὰ προχώρησε. Ξέρουν πολὺ καλὰ πόσες βαρβαρότητες, πέρασαν ἀπ' τὸν Ἄριστοτέλη ὡς τὸν Ἀἰνσταϊν. Ἡ ἴδια δική τους τάξη, γιὰ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπ' τὰ δεσμά της καὶ νὰ μπορέσῃ νὰ δημιουργήσῃ, ξέρουν πολὺ καλὰ πὼς προκάλεσε μιὰ βαρβαρότητα καὶ αὐτή, καὶ ἐπνίξε μὲς τὸ αἷμα τὰ προνόμια τῶν ἀντιπάλων της. Καὶ καταδίωξε καὶ χλεύασε τὴ χριστιανικὴ θρησκεία ποῦ σήμερον ὑποστηρίζει τόσο σὰ νᾶχε γίνῃ γι' αὐτή. Ξέρουν ἰδίως πὼς ὁ Παρθενώνας ἔμεινε στὴ

θέση του, παρὰ τὸν Χριστιανισμό, καὶ τῆς Παναγίας τοῦ Παρισιοῦ ἢ ἀπόλαυση δὲ στερήθηκε στὶς ἐπερχόμενες γενεές ἀπ' τὸν ἀντιχριστιανισμό τῶν ἐπαναστατῶν (τους), καὶ τὶς διάφορες «λατρεῖες» τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ὡστε ἡ ὑπόθεση τοῦ πολιτισμοῦ, στὴ γενικότητά της, δὲν ὠφελεῖ καθόλου τὴν ὑπόθεση τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ ἄς ἀφεθῆ κατὰ μέρος. Τὸ σημερινὸ καθεστῶς εἶναι μιὰ ἱστορικὴ στιγμή, πὺ μπορεῖ νὰ περάσῃ καὶ νὰ δώσῃ τῇ θέσει της σὲ ἄλλη μορφή, πὺ σύμφωνη μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὶς ἀξιώσεις τῆς σύγχρονης συνείδησης. Κι' ὁ πολιτισμός, ὡς ἱστορία, θὰ μείνῃ στὴ θέση του, κι' οἱ καινούργιες ἀξίες θὰ βοηθήσουν τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου.

* *

Ἄν πάλι θέλουν νὰ περιορίσουν τὸ ζήτημα στὶς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἄς παρατηρήσουν πρῶτα τὶ ἀπόγιναν αὐτὲς στὰ χέρια τῶν ἀπογόνων ἐκείνων πὺ τὶς ἔχουν ἐπιβάλει. Γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀτομιστικὴν ἀρχή, τὴ λατρεία τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας— ἰδεολογικὴ ἔκφραση: ἀποθέωση τοῦ ἀτόμου, οἰκονομικὴ ἔκφραση: κυριαρχία τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος— ἄς καταδεχτοῦν νὰ κατεβάσουν τὰ βλέμματά τους ὡς στοὺς γύρω τους θεσμούς, ὄχι τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, μὰ τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν. Θὰ ἰδοῦν ἐνδιαφέροντα πράγματα. Θὰ ἰδοῦν τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία νὰ περιορίζεται μέρη μὲ τὴ μέρη, σὰν τὴν τρελλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ ἴδια ἀκριβῶς τάξι πὺ τὴν ἀποθέωσε, γιὰ τὴν χρειαζόταν στὴν ἀνάπτυξή της, τὴν ἀπομακρύνει γιὰ νὰ μὴ φέρῃ τὴν καταστροφή της. Ἡ παλιὰ «ἀρμονία» τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μὲ τὴν τυχαία συνδρομὴ ὄλων τῶν ἀντίθετων δυνάμεων στὴν

εὐημερία, διακριτικὰ ἐξαφανίζεται. Δὲν εἶναι μόνο ὁ μονοπωλισμὸς — ἀναγκαία κατάληξη τοῦ συστήματος, ὅπως τόχῃ διδάξει ὁ Μὰρξ (ποὺ ἔχει κάνει τὰ λιγώτερα σφάλματα ἀπὸ ὄλους τοὺς οἰκονομολόγους, κ' ἔχει προσθέσει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον στὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμη). Δὲν εἶναι μόνο τὰ τραστ καὶ τὰ καρτέλ. Μὰ λογῆς λογῆς συνεννοήσεις, θεσμοί, νόμοι, διευθυνόμενες οἰκονομίαι, μορφές σοσιαλιστικῆς χωρὶς σοσιαλιστικὸ περιεχόμενον (⁵), ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ζουρλομανδύα τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, ξεπεσμένου πιά Θεοῦ. Δὲν ξέρω πόσοι ἄνθρωποι στενοχωριοῦνται γι' αὐτὸ τὸ κατάντημα, ξέρω μόνο πὼς οἱ κοινωνίες δὲν δέχτηκαν ποτὲ νὰ πεθάνουν ἀπὸ πίστη πρὸς τὶς ἀρχές μιᾶς — περαστικῆς ὅπως ὅλες — κοινωνικῆς μορφῆς. Τοῦναντίον βιάζονται ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ ὅ,τι ἔπαψε νὰ ἐξυπηρετῇ καὶ ἀρχίζει νὰ ἐμποδίζει τὴ ζωὴ τους, σὰν ἀπὸ σκουριασμένο ἐργαλεῖο, σὰν ἀπὸ σαπισμένο καρπό. Παρατηρεῖται μάλιστα κάτι σπουδαιότερο, πὼς οἱ ἴδιοι ὑπερασπιστὲς μιᾶς κοινωνικῆς μορφῆς, μόνοι τους προσπαθοῦν νὰ ἐπιφέρουν τὴν ἀλλαγὴ — ἕως στὸ σημεῖο ποὺ θὰ μποροῦν νὰ διασώσουν τὴν κυριαρχία τους. Ἔτσι κάμουν σήμερον οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματός μας. Αὐτὸ θὰ πέσῃ (χίλιες φορές τὸ διατύπωσαν οἱ σοσιαλιστὲς) ἢ γιὰ τὴν — δοῦλοι τῶν συνηθειῶν καὶ τῆς σκουριάς τῶν σημερινῶν μηχανισμῶν — οἱ διευθύνοντες δὲν θὰ κατορθώσουν νὰ τὸ φέρουν ἀρκετὰ γρήγορα πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀναγκαίας ἐξέλιξής του, ἢ γιὰ τὴν ἐπωφελοῦμενοι ἀπ' τὴ σοσιαλιστικὴ κριτικὴ, θὰ βιαστοῦν νὰ προχωρήσουν, γιὰ νὰ διασωθοῦν τουλάχιστο πολιτικά.

(⁵) L. Laurat, Bilans, 1931, σ. 241 καὶ ἐξῆς.

Καὶ προσπαθοῦν νὰ ξεφύγουν ὅσο μποροῦν πιὸ γρήγορα (6), γιατί θέλουν ν' ἀποδείξουν πὼς ὁ καπιταλισμὸς δὲν συνδέεται μὲ ὠρισμένες μορφές καὶ ὠρισμένα οἰκτρὰ φαινόμενα. Ἄλλοιῶς αὐτὸ τὸ εὐλογημένο τὸ καθεστῶς πῶς νὰ τὸ ὑπερασπίση κανεὶς; Ὑστερ' ἀπ' τὰ ἄφθονα μεγάλα λόγια, τὶς δώδεκα οἰκονομικὰ κρίσεις τοῦ αἰῶνα καὶ τὸ σημερινὸ κατακύλισμα, ποῦ εἶναι ἡ περίφημη ἐκείνη *εὐημερία*, ποῦ ἦταν ἡ κλασσικὴ ἀπάντηση στὰ αἰτήματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης; Ἀπέναντι σὲ μερικὰ χρόνια σχετικῆς εὐπορίας, ἡ σημερινὴ γενικὴ στέρηση καὶ ἀνησυχία, ποῦ «συμπίπτει» μὲ τὴ γενικὴ ἀνησυχία τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ψυχῶν—ποῦ δὲν ἔχουμε ποῦ ν' ἀποδώσουμε. Ἀπέναντι στὸν Ἀμερικανὸ ἐργάτη τοῦ Ford καὶ τῆς prosperity, τὰ ἑκατομμύρια (πόσα ἀκριβῶς;) τῶν ἀνέργων. Ἔχουμε μπροστὰ μας αὐτὸ τὸ «τερατωδῶς ἀπλὸ γεγονός: πὼς ὑπάρχουν, ἀπ' τὴν μιὰν ἄκρη στὴν ἄλλη καὶ σὲ ὄλους τοὺς βαθμοὺς αὐτοῦ ποῦ μᾶς ἀρέσει νὰ ὀνομάζουμε πολιτισμό, ἀπέραντα πλήθη ποῦ στεροῦνται τὰ στοιχειώδη μέσα ζωῆς, ἐνῶ ὁ μηχανισμὸς τῆς παραγωγῆς πῆρε ἀνάπτυξη τόσο θαυμαστὴ ποῦ θὰ μπορούσε, ἂν λειτουργοῦσε πλήρως, νὰ ἱκανοποιήσῃ εὐκόλα τὶς βασικὰς ἀνάγκες ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος» (7). Καὶ δὲν εἶναι μόνο βιομηχανικοὶ ἐργάτες. Μὰ κόσμος ὀλόκληρος ἐπαγγελματιῶν καὶ ἀγροτῶν, ποῦ ἔχουν στὴ ράχη τους καὶ τὴν εἰρωνία νὰ λέγονται ἰδιοχτῆτες. Ὁ μακαρίτης Μὰρξ ἔλεγε: «Ἡ κεφα-

(6) Μὰ δὲ θὰ ξεφύγουν ποτὲ νομίζω, γιατί δὲν ἐπιθυμοῦν καὶ ν' ἀπομακρυνθοῦν ὀλοκληρωτικά, θέλοντας νὰ διατηρήσουν τὴ προνομιακὴ τους θέση.

(7) Vandervelde, *L'Alternative: Capitalisme d'Etat ou Socialisme démocratique*, 1933, σ. 76.

λαιοκρατία δὲν εἶναι πιά ἄξια νὰ βασιλέψη, γιατί δὲν μπορεῖ πιά νὰ ἐξασφαλίσῃ στοὺς δούλους της οὔτε τὰ στοιχειώδη μέσα ζωῆς ποὺ τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποφέρουν τῇ σκλαβιά; (*)

Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ εὐημερία καὶ τὰ ὑψηλὰ ἡμερομίσθια ποὺ χρεωκόπησαν. Ὁλόκληρο ἐκεῖνο τὸ ποίημα τῆς φιλελεύθερης σχολῆς τῆς οἰκονομικῆς ἁρμονίας ἀποδείχτηκε ἀνόητο. Ἡ πίστη στὴν ἁρμονία ὀδηγήσε στὴν πιὸ μεγάλην ἀναρχία. Ὑπερπαραγωγή, ὑποκατανάλωση, προστατευτισμός, ἐθνικισμός, γενικὴ ἀνησυχία καὶ ἀνωμαλία. Δὲν πρόκειται μόνο γιὰ τὴ φτώχεια. Βιομηχανίες καταποντίζονται, ἐπιχειρηματίες πέφτουν στὴ θάλασσα, τράπεζες χρεωκοποῦν, ἔμποροι φτωχεύουν, καταστηματάρχες φτάνουν στὸν ἐμπρησμό... Ὅλες οἱ οἰκονομικὲς τάξεις κλονίζονται, ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ παρατηρεῖται «ὄχι μόνο ἡ συγκέντρωση τοῦ πλούτου, μὰ καὶ ἡ συγκέντρωση μιᾶς τεράστιας δύναμης, μιᾶς διακριτικῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας στὰ χέρια ἐνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ ἀνθρώπων». Πιὸ ἐνοχλητικὴ εἶναι ἡ δύναμη ἐκείνων ποὺ «κύριοι ἀπόλυτοι τοῦ χρήματος, διοικοῦν τὴν πίστη καὶ τὴν παρέχουν κατὰ τὶς ὁρέξεις τους. Ἔτσι διανέμουν σὰ νὰ ποῦμε τὸ αἷμα στὸν οἰκονομικὸ ὄργανισμό, ποὺ τὴ ζωὴ του κρατοῦνε στὰ χέρια τους, ὥστε χωρὶς τὴ συνείνεσή τους κανεὶς πιά δὲ μπορεῖ ν' ἀναπνεύσῃ». Πρέπει, γιὰ νὰ μὴ τὸ ξεχάσουμε, νὰ σημειώσουμε ἀμέσως πὼς αὐτὰ δὲν εἶναι φράσεις τοῦ *Κεφαλαίου* τοῦ Μάρξ, μὰ τῆς ἐγκυκλίου *Quadragesimo Anno* ποὺ ὁ Πάπας Πῖος ὁ Χῖος ἔστειλε στὶς 15 Μαΐου 1931 μαζί μὲ τὸν χαιρετισμὸ καὶ τὴν ἀποστολικὴν

(*) Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο § 31.

εὐλογία του πρὸς τοὺς «σεβάσιμους ἀδελφοὺς καὶ τοὺς πολυαγαπημένους γιούς του» (9). Καὶ ὁ Παναγιώτατος λέει κι' ἄλλὰ: «Αὐτὲς εἶναι οἱ τελευταῖες συνέπειες τοῦ ἀτομιστικοῦ πνεύματος (...). Ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς καταστράφηκε μονάχος του. Τὴν ἐλευθερία διαδέχτηκε μιὰ οἰκονομικὴ διχτατορία». Καὶ προσθέτει μὲ χαρακτηριστικὴ αὐστηρότητα: «Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ἔγινε φορικτὰ σκληρὴ, ἀδυσώπητη, ἀπηνής. Μένουν ὄρθιοι μόνον οἱ πιὸ δυνατοί, αὐτὸ πού συχνὰ σημαίνει, ἐκεῖνοι πού παλεύουν μὲ πιὸ μεγάλη βιαιότητα, πού ἐνοχλοῦνται πιὸ λίγο ἀπὸ ἀνησυχίες τῆς συνείδησης».

Ἴδου τὸ ἄθλιο τέλος τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας. Ἐκείνη ἀπὸ ποιά βαρβαρότητα κινδυνεύει αὐτὸς ὁ «πολιτισμὸς»; Ἐκείνη ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς ἢ ἀπὸ τὴν ἴδια του ἰδιοσυστασία; Καὶ τότε—ἀντὶ γιὰ ἐχθροὺς—δὲ ρωτοῦμε καλύτερα ὡς ποῖο σημεῖο οἱ «μεταρρυθμίσεις» μποροῦν νὰ τὸ συγκρατήσουν; (10)

*
* *

Μὰ ἂν φύγουμε ἀπ' τὸ κέντρο, τὴν καρδιὰ τοῦ συστήματος καὶ προχωρήσουμε πρὸς ὀλόκληρο τὸν ἀστερισμὸ του μὲ τίς ποικίλες ἀτομικὲς ἐλευθερίες, ἂν αὐτοῦ θελήσουμε νὰ σταματήσουμε γιὰ λίγο τὴ συζήτηση, τότε θὰ παρακαλέσουμε τοὺς εἰλικρινεῖς ἀντικουμμουνιστὲς νὰ κοιτάξουν πρὸς τὰ δεξιὰ (11). Καὶ νὰ μᾶς

(9) Ἴδε τὴν Ἐγκύκλιο εἰς Etudes Sociales ἀρ. 33—34, Μάιος—Ἰούν. 1931, σ. 45—46.

(10) Πρὸς. Henri de Man, Reflexions sur l'Economie dirigée, (1932), σ. 48.

(11) Χωρὶς νὰ ἐπιμείνουμε σὲ μερικὲς ἀπλὲς ἐρωτήσεις, μὲ αὐτονόητες ἀπαντήσεις: τί γίνεται ἢ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας ὅταν δὲν ὑπάρχει ἐργασία. Τί γίνεται ἢ ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τί ὠφελεῖ ὅταν ἢ μοναδική